

Decàleg de criteris per a la territorialització de la interculturalitat

Aquest material és el resultat d'un procés de treball que el Grup de Dinamització i Territori ha desenvolupat al llarg del *Cicle de Criteris per a la Territorialització de la Interculturalitat*, entre el març de 2020 i el juny de 2022, amb l'objectiu de transversalitzar l'enfocament intercultural en els projectes que duen a terme les entitats membres del grup en els diferents barris de la ciutat.

Entitats que hi han participat:

Casa Orlandai

CEPAIM

Fundació Tot Raval

Institut Diversitas

Servei Dinamització Juvenil Franja Besòs

Servei d'Interculturalitat de Sant Andreu

SIEP Sant Andreu – Fundació Pere Tarrés

PDC La Marina

PDC Poblenou

PDC Sagrada Família

Amb la dinamització i l'acompanyament d'Anyely Marín Cisneros de @critcaldias i el suport d'SPORA.

Índex

1.Introducció	5
2.Observacions inicials	6
3.Per què “criteris” i no “bones pràctiques”? Proposta de format	7
4.Proposta de continguts del <i>Decàleg</i>	8
5.Glossari	13

1. Introducció

En el marc del cicle *Criteris de territorialització de la Interculturalitat* es va proposar publicar i divulgar un conjunt d'idees clau per tirar endavant projectes interculturals. La proposta va sorgir de les discussions i reflexions compartides durant el *Cicle de criteris de territorialització de la Interculturalitat 2020*: un cicle de tallers amb agents i entitats del grup de dinamització i territori de la xarxa BCN Antirumors, que es va dur a terme entre el 25 de març i l'11 de desembre de 2020. Així doncs, el cicle va intentar resumir les experiències, preguntes i propostes metodològiques que sorgeixen en el treball de camp dels agents, tècnics de barri, associacions i organitzacions que treballen en l'àmbit de la interculturalitat a Barcelona, tot posant en valor

el seu coneixement a partir de la identificació de les fortaleces i les limitacions actuals. La iniciativa d'elaborar una guia, a manera de conjunt de criteris, neix de la demanda d'aquelles persones que s'enfronten a diverses qüestions i problemàtiques que es deriven de situacions socials que semblen entrar en conflicte (o que no es poden respondre) a partir dels principis generals i abstractes de la interculturalitat.

Resumir les experiències, preguntes i propostes metodològiques que sorgeixen en el treball de camp

2. Observacions inicials

Si bé la igualtat, el reconeixement de la diversitat i la interacció positiva són els principis generals que recullen l'esperit de l'enfocament intercultural, tot sovint les tècniques i els agents dels barris es troben amb contextos i conflictes que estan determinats per l'exclusió social, la manca de reconeixement simbòlic, les traves burocràtiques per a la regularització migratòria, la desigualtat d'oportunitats i les diverses manifestacions de racisme quotidià o institucional que travessen i organitzen la vida als barris. Totes elles són situacions i contextos que desborden el marc de les "diferències" o del "desconeixement" estrictament culturals.

Algunes experiències compartides per les participants van generar reflexions al voltant de les problemàtiques i conflictes que sobrepassen el marc culturalista i inclouen problemes derivats de formes d'exclusió social, violència de gènere, xenofòbia i racisme. Aquestes reflexions van plantejar la necessitat de pensar criteris efectius per abordar conflictes partint del "diagnòstic de context" per dissenyar intervencions, projectes i activitats amb enfocament intercultural. En particular, durant el cicle de reflexió es van compartir situacions específiques dels barris de Trinitat Vella, Bon Pastor i Baró de Viver.

Si bé tot projecte intercultural ha de tenir en compte la diversitat lingüística, religiosa o ètnica del barri, el "diagnòstic de context", com a punt de partida, afavoreix l'exercici d'entendre com aquesta diversitat està travessada per asimetries materials i simbòliques que no estan relacionades (o no directament) amb el lloc d'origen sinó amb el context del barri i amb les polítiques institucionals que travessen i organitzen les relacions laborals, escolars, polítiques i personals del veïnat. Aquestes observacions són centrals a l'hora de definir una intervenció territorial. El diagnòstic de context, per tant, permet que l'enfocament intercultural esdevingui una eina potencial per a la

transformació de les desigualtats, tot allunyant-se de la tendència a culturalitzar els conflictes.

Durant el cicle de Criteris de territorialització de la Interculturalitat es va observar que, quan els comportaments, actituds i maneres d'interactuar s'atribueixen a trets culturals o ètnics, es corre el risc de recalar en noves formes de racisme cultural. Per tant, evitar qualsevol mena de reduccionisme culturalista que reproduïxi

Situacions i contextos que desborden el marc de les "diferències" o del "desconeixement" estrictament culturals

estereotips i representacions positives o negatives és un criteri clau per a la intervenció intercultural territorial.

En resum, el marc del projecte Criteris de territorialització de la Interculturalitat s'allunya de la idea d'un manual o guia universal d'intervenció intercultural i, per contra, emfatitza la importància de desenvolupar un diagnòstic del context com a punt de partida per al disseny i implementació de projectes d'intervenció.

3. Per què “criteris” i no “bones pràctiques”? Proposta de format

Partint del marc general del “diagnòstic de context”, el projecte *Criteris de territorialització de la Interculturalitat* s’ha de concebre com una eina desenvolupada col·lectivament durant el cicle per agents i tècnics de contextos territorials específics. Per tant, el document ha de ser prou flexible perquè sigui modificat, adaptat i repensat en altres contextos territorials o de barri però, alhora, prou assertiu per oferir eines que facilitin les intervencions i accions de tècnics i agents. Mentre que un manual o guia ètica tendrien a abstrèure i universalitzar el coneixement, els criteris, tal com es proposa, privilegien l’experiència situada en contextos específics.

En aquesta línia, s’ha pensat en una publicació succinta i pràctica, a mode de decàleg, que pugui circular en format digital i en paper. L’estructura en forma de llista vol incentivar que les i els usuaris el modifiquin i l’ampliïn. Així, s’entén la producció i la circulació d’aquest document com a disparador de converses futures entre agents interculturals, persones tècniques i associacions que treballen als territoris.

El decàleg inicial recull les idees principals que es van compartir a les quatre sessions del cicle *Criteris de territorialització de la Interculturalitat* conduïdes per la investigadora Anyely Marín Cisneros, i s’ha elaborat gràcies a les aportacions dels i les participants de les entitats que formen part del grup de Dinamització Territorial de la XBCNA.

Eines que facilitin les intervencions i accions de tècnics i agents

4. Proposta de continguts del *Decàleg*

A continuació, es proposen els deu punts que componen la proposta de *Decàleg de criteris de territorialització de la interculturalitat*. Aquest contingut l'han construït conjuntament les persones participants al Grup de Dinamització Territorial de la Xarxa BCN Antirumors.

Reconèixer els i les protagonistes de l'acció intercultural

Qui hi ha al "centre" de la intervenció? Qui lidera l'acció? Qui té accés als espais d'acció i presa de decisions?

La intervenció s'ha de dissenyar a través de mirades i veus diverses des de l'inici, en totes les fases de la creació i planificació de les activitats. Dit d'una altra manera: identificar qui són els actors i agents clau amb els quals s'està treballant i reconèixer explícitament la importància de la seva participació directa i activa en l'acció són elements centrals i imprescindibles del procés. Això vol dir que la intervenció no s'ha de limitar a convocar i interrogar un públic d'origens diversos, sinó que **s'ha de centrar en l'enfortiment de la capacitat d'agència de totes les persones implicades, inclosos els grups en posició de subordinació**. Per fer-ho possible és útil incorporar metodologies de treball d'acció comunitària participativa.

Reconèixer explícitament la importància de la seva participació directa i activa en l'acció

Definir subjectes i públics de la intervenció intercultural

Quins subjectes i públics prioritza la intervenció? Quins són els seus interessos i necessitats? De quina manera facilita la revisió de les seves pràctiques?

Com s'ha dit, una intervenció amb enfocament intercultural no es pot entendre simplement com una acció adreçada a un públic d'origen divers. Per això és essencial que els interessos i les necessitats de les persones que habiten el territori siguin l'element central de la intervenció i que, alhora, l'acció mateixa impulsi un procés de revisió permanent del context amb què es treballa. Aquesta revisió, a més, ha de ser un requisit indispensable en la lluita contra les formes d'exclusió derivades del racisme. En definitiva, cal que la selecció dels "continguts" de la intervenció operi amb vista a:

Una intervenció amb enfocament intercultural no es pot entendre com una acció adreçada a un públic d'origen divers

a) afavorir la reflexió/revisió dels mecanismes que organitzen la representació i percepció de l'"altre" i que reforcen una jerarquia social que defineix els grups "privilegiats" i "subordinats"

b) contrarestar les representacions criminalitzadores i inferioritzants, tot proposant un altre marc de representació de la diversitat.

Obrir espais i amplificar veus

Què passa al territori? En quin context (social, històric etc.) es produeix? Com es pot recolzar i amplificar? Com es pot disposar d'infraestructures i recursos?

La identificació d'“aliades” al territori, el reconeixement de la seva tasca, la cooperació i la posada en comú de recursos experiencials, comunicatius, tècnics, d'infraestructura, econòmics, etc. són factors que cal tenir en consideració des de la fase de planificació de la intervenció. En efecte, el coneixement del context històric i social i la connexió amb la realitat del territori on es desplegarà l'acció són factors clau per a que tingui èxit. En aquest sentit, s'entén l'èxit com la capacitat d'activar processos d'intercanvi, préstecs i negociació cultural i social entre els diferents actors locals, en condicions d'equitat, respecte i reconeixement de les asimetries simbòliques, lingüístiques o socioeconòmiques que estructuraven la nostra societat.

Context històric i social i la connexió amb la realitat del territori on es desplegarà l'acció

En aquest sentit, és fonamental fer un esforç per no amagar els conflictes racials que es donen al territori, sinó més aviat abordar-los com una oportunitat per reflexionar críticament sobre la violència racista que exerceixen les institucions i el paper que tenen en la reproducció de privilegis racials, així com per construir estratègies compartides de lluita contra el racisme institucional i social¹.

En definitiva, el reconeixement de la possibilitat de construir aliances “en la diferència” (és a dir, sense centrar-se únicament en allò que “identifica” les persones, per a que es puguin reconèixer com a aliades) és un element crucial: la diferència s'ha de convertir en un valor en les relacions de col·laboració.

¹ Sobre això, es recomana la lectura del text “Qué es la lucha de las razas sociales”, de Salim Nadi. Disponible a: <https://www.elsaltodiario.com/1492/que-es-la-lucha-de-las-razas-sociales->

Generar canals per a l'autorepresentació

Com podem generar, facilitar i garantir les condicions idònies per a l'autorepresentació de totes les persones implicades en la intervenció?

La capacitat de representar persones i col·lectius és una eina poderosa de construcció de la realitat social i, si s'exerceix de manera unilateral -des del centre, la blanquitud, el privilegi, l'eurocentrisme, la colonialitat, l'hegemonia-, **és indispensable generar espais i processos de treball que facilitin l'autorepresentació de grups subalterns** **exerceix un paper clau en la reproducció, legitimació i normalització de pràctiques d'opressió**, des de coses aparentment banals, com un acudit racista, fins a pràctiques estructurals i institucionals com la discriminació en l'accés a l'habitatge² o la perfilació racial per part dels cossos de policia³. Per aquesta raó, **és indispensable generar espais i processos de treball que facilitin l'autorepresentació de grups subalterns**, sense que la mirada “tècnica” s'imposi i dirigeixi el procés, i evitant l'assistencialisme. Sense això no es pot avançar cap a la representativitat política i cultural dels col·lectius subalterns.

² Sobre això, vegeu l'informe “Discriminació a la carta. Exclusió per motius ètnics del mercat de lloguer d'habitatge de Barcelona”, disponible a: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretsidiversitat/sites/default/files/Discriminacio-a-la-carta.pdf>

³ Vegeu el web de la campanya “Pareu de Parar-me” <https://www.pareudepararme.org>

Revisar les imatges i representacions

Quines imatges, narratives o relats fem servir per comunicar la intervenció? Com s'escullen, es seleccionen, es construeixen?

Seleccionar les imatges i les narratives⁴ mitjançant les quals descriuim la realitat és un exercici de poder. Això vol dir que hi ha persones que tenen més poder que altres per imposar els seus propis marcs comunicatius, significar la realitat i invisibilitzar els discursos que no comparteixen. En altres paraules, hi ha persones que comuniquen des d'una situació de privilegi i altres que ho fan des d'una situació d'opressió.

Per tal de contribuir a revertir aquesta situació, la "narració" de la intervenció ha de comptar amb el lideratge i la participació activa de grups

subalterns. A l'hora de comunicar, és clau evitar fer-ho de manera paternalista, per exemple sobreexposant les persones que pateixen el racisme o construint-les com a víctimes, enlloc de centrar-se en fer visibles els actors socials i institucionals que exerceixen el racisme, així com els mecanismes estructurals de segregació i jerarquitzaació social.

Hi ha persones que comuniquen des d'una situació de privilegi i altres que ho fan des d'una situació d'opressió

⁴ Una narrativa és una explicació lògica i una interpretació d'esdeveniments connectats, que ofereix un "sentit" de la realitat al públic. Les narratives importen perquè influeixen en la manera com pensem i, consegüentment, actuem.

Entendre la interculturalitat "de context"

Com contextualitzem històricament la diversitat i la diferència? Com n'evitem l'essencialització?

Actuar des de la consciència de que la diversitat i la diferència són contextuals i que es produeixen històricament és un requisit fonamental per a les intervencions

interculturals. Per això, en el disseny de qualsevol acció intercultural és clau evitar objectivar la diversitat, és a dir, entendre-la com

quelcom "natural", donat, immutable. De fet, aquesta concepció essencialista de la diversitat accepta (i reforça) el principi segons el qual la societat està dividida en entitats diferents, cadascuna amb característiques pròpies i actituds definitòries i amb un paper o estatus social específic. Aquest "essencialisme de la diferència" proporciona arguments que es poden utilitzar fàcilment per legitimar la jerarquitzaació racial de la societat.

És clau evitar objectivar la diversitat, és a dir, entendre-la com quelcom "natural", donat, immutable

Donar lloc a les memòries diverses invisibilitzades

Com garantir un espai a les memòries, coneixements, experiències? Com evitar la jerarquització de les "històries"?

Les intervencions amb perspectiva intercultural no es poden separar d'un procés de reflexió sobre com la construcció eurocèntrica de la memòria ha contribuït a la legitimació de les jerarquies racials. Per aquest motiu és útil **abordar la memòria des d'un enfocament alternatiu al relat històric oficial i mostrar una perspectiva multilínia de la memòria històrica que representi totes les veus**. D'altra banda, l'activació de processos

horitzontals i compartits de reflexió sobre les memòries de les persones participants a l'acció facilita la socialització de coneixements, narratives, recursos

experiencials i altres elements que serveixin per reparar el dany causat per la "història oficial" als grups oprimits i dignificar les seves històries i relats.

Reparar el dany causat per la "història oficial" als grups oprimits i dignificar les seves històries i relats

Obrir-se al plurilingüisme de forma radical

Què aporta el plurilingüisme? Es comprèn/s'entén realment com una eina de participació/agència/justícia?

Entendre el plurilingüisme de forma radical implica comprendre la dimensió inclusiva de l'ús de les diferents llengües d'origen, ja que són una eina indispensable per a l'autorepresentació i per la reivindicació de la memòria, l'experiència, els coneixements, els projectes de cada persona, així com per donar visions alternatives dels relats hegemònics. El plurilingüisme també implica entendre els llenguatges, els argots i les diferents formes de comunicació generacionals que transformen les maneres d'anomenar les coses. Així mateix, suposa una constatació de la diversitat de la societat.

Comprendre la dimensió inclusiva de l'ús de les diferents llengües d'origen

Per aquesta raó, en l'organització d'una intervenció/projecte/activitat intercultural, el plurilingüisme es pot entendre com un valor "en si". En aquest sentit, com a part de les accions, pot ser útil habilitar espais on les persones es puguin expressar en la seva llengua, sense la necessitat de traduir-ho tot. A més, la creació d'aquest tipus d'espais suposa un **reconeixement intrínsec del fet que la llengua és interdimensional i, per tant, està travessada per eixos de privilegi/opressió com la raça, el gènere o altres**.

Evitar l'exotització i la folklorització

Som conscients de la contemporaneïtat de diversos grups culturals? Com evitem l'exotització i la folklorització?

L'exotització i la folklorització impliquen l'anul·lació dels coneixements i de les pràctiques tradicionals de les comunitats a través de la trivialització i desconexió de les històries i els processos socials que els han produït.

Així, la folklorització és un mecanisme de dominació que consolida la jerarquització racial, alhora que permet l'extracció de valor comercial de les pràctiques culturals comunitàries.

De la mateixa manera, entendre els coneixements i les manifestacions culturals de les comunitats com a elements d'"abans", del passat, immòbils en el temps, evita el qüestionament de les dinàmiques estructurals que en perpetuen la subordinació. Per desactivar aquesta visió, cal crear estratègies i metodologies de treball que permetin que les persones i comunitats implicades en el procés recuperin i promoguin imaginaris del que la tradició pot representar i aportar aquí i ara.⁵

L'exotització i la folklorització impliquen l'anul·lació dels coneixements i de les pràctiques tradicionals de les comunitats

Incorporar i fomentar l'antiracisme.

De què parlem quan diem antiracisme? Què implica ser antiracista per a persones blanques o no blanques, nacionals o estrangeres, en situació regular o no?

Sovint, les persones no es reconeixen a si mateixes com a actors que, a través de les seves accions o omissions, poden reforçar i legitimar les pràctiques racistes. Per tant, és essencial que les intervencions impulsin la revisió crítica de la posició de les persones implicades en relació amb el racisme, així com la reflexió sobre el paper que poden tenir en la lluita contra el racisme. **Ser antiracista implica el compromís amb un procés d'acció i oposició activa al racisme.** L'objectiu de l'antirracisme és desafiar l'ordre actual, que normativitza i perpetua les pràctiques

racistes dins d'una societat que és estructuralment desigual, per exigir activament la transformació de les polítiques, els comportaments i les creences que reforcen aquesta forma de discriminació.

L'objectiu de l'antirracisme és desafiar l'ordre actual, que normativitza i perpetua les pràctiques racistes dins d'una societat que és estructuralment desigual

Per aquesta raó, també cal reivindicar l'antiracisme com un conjunt de sabers, reflexions i pràctiques construïdes per les comunitats per lluitar contra la posició de subalternitat que els dispositius socials i institucionals els han assignat històricament. I no deixar que les administracions imposin narratives institucionals dirigides a legitimar-se com "l'actor" de l'antiracisme.

⁵ Com escriu Helios F. Garcés: "...si nuestras ancestralidades fueron otras, otras serán las vías por las que caminemos hacia nuestra propia liberación". A "Descolonizar el antirracismo moral, abrir paso al antirracismo político". Disponible a: <https://www.aecgit.org/downloads/documentos/761/recolonizar-el-antirracismo-moral.pdf>

5. Glossari

Assistencialisme:

Indica una tipologia d'activitats que, històricament, han implementat les classes dominants amb el propòsit de dur a terme polítiques socials de manera vertical (*top-down*), sense abordar les injustícies estructurals que pateixen les persones i les comunitats subalternes. Aquesta forma d'acció social, lluny d'eliminar els problemes que tracta, contribueix al seu manteniment i reproducció.

Blanquitud:

Aquesta expressió fa referència a una "posició" de superioritat –com hem vist, en una jerarquia racial produïda històricament, políticament i socialment– de les persones racialitzades com a blanques respecte a altres categories humanes que s'han construït com a inferiors.

Eurocentrisme:

És una visió del món que pressuposa la història europea com a "normal" o superior a altres, ajudant a produir i justificar la posició dominant europea dins del sistema global capitalista. Aquesta visió es construeix també a partir d'una identitat "blanca", "progressista", "moderna" i "civilitzada", que té com a oposat, un subjecte "altre", "negre/indígena", "moro" "subdesenvolupat", "tradicional", "bàrbar", "endarrerit". En aquesta construcció, "l'altre" està ubicat en el passat, entenent el temps, des d'una perspectiva occidental, com una construcció lineal⁶.

Hegemonia:

És el domini polític, econòmic, simbòlic, epistemològic d'una part de la societat sobre altres. Pel que fa a la dimensió cultural, l'hegemonia s'entén com la manipulació per part dels grups dominants del sistema de valors i costums d'una societat, de manera que la perspectiva d'aquests grups s'imposa com la cosmovisió de tota la societat.

Opressió:

És la relació asimètrica entre dues parts ("opressora" i "oprimida") que s'origina en una distribució desigual del poder entre elles i

que brinda beneficis a l'opressora a costa dels interessos o la voluntat de l'oprimida.

Privilegi:

Identifica els avantatges socials, econòmics, culturals, de drets, etc. que alguns grups de persones tenen respecte d'altres. Per exemple, el "privilegi blanc" és el privilegi que beneficia les persones que la societat identifica com a "blanques" respecte als desavantatges que habitualment experimenten les persones no blanques en les mateixes circumstàncies socials, polítiques i/o econòmiques.

Racialització:

És un mecanisme de producció de la diferència en termes jeràrquics, l'operació a través de la qual es crea la categoria social de la raça. Les categories racials van ser construïdes al llarg d'un procés històric-colonial per garantir la inferiorització i l'explotació de determinats grups humans.

Racisme:

És una estructura de poder que estableix relacions de dominació mitjançant una jerarquització racial. És inherent al sistema polític, econòmic i social actual, ja que manté una distribució desigual de beneficis i desavantatges a través de la reproducció d'opressions entre grups marcats per la seva raça (veure racialització).

Subalternitat:

L'expressió "subalternitat/subalterns" es refereix als grups socials i individus l'activitat històrica dels quals és reprimida, desatessa, malinterpretada o deixada "al marge" de les històries, els discursos i les formacions socials hegemòniques. Sobre això, es poden plantejar dues concepcions de la subalternitat⁷: la primera entén la subalternitat com l'exclusió de grups i individus de les narratives hegemòniques; la segona, en canvi, descriu la subalternitat com una "posició interna" a les narratives hegemòniques, que produeixen representacions del subaltern. En definitiva, l'expressió "subalternitat" posa llum sobre el codi implícit que organitza els discursos hegemònics i els seus mecanismes d'alterització i exclusió.

⁶ Per aprofundir en la reflexió, veure: "Bajo los ojos de occidente" de Chandra Talpade Mohanty. Disponible a: https://www.feministas.org/IMG/pdf/articulo_libro_descolonizando_el_feminismo-.pdf

⁷ Veure: Spivak C., "¿Puede hablar el subalterno?": Disponible en: <https://www.redalyc.org/pdf/1050/105018181010.pdf>

